

Budapest történetének bibliográfiája

7. kötet: Mutatók

2111

A Budapest-bibliográfia fontosságát az is érzékelteti, hogy ilyen hatalmas városról a világon először Budapesten jelent meg bibliográfia, s ez a munka mintegy 100 000 tételt tartalmaz. Kiegészülve a mutatók kötetével, a bibliográfia nemcsak a fővárosi, hanem minden könyvtáros nélkülözhetetlen segédeszköze lesz. Mind a hatalmas munkáért, mind a kitűnő kézikönyvért őszinte köszönetet kell mondanunk a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár minden munkatársának, aki részt vállalt a bibliográfia készítésében, valamint a könyvtár vezetőségének is, hogy a munkát támogatta, és a hatalmas anyag kiadását tető alá hozta. De különösképpen köszönetet kell mondanunk a Budapest-gyűjtemény dolgozóinak áldozatos munkájukért.

A bibliográfia kiadása 1963-ban indult, amikor az 1. és 2. kötet megjelent, majd sorban a többi négy következett. Ezekben azonban még nem találunk mutatókat. Az első kötet 1686-ig, Buda visszafoglalásáig tartalmazza Buda és Pest történetének bibliográfiai anyagát, a következő öt kötet pedig az 1686—1950 közötti időszak történeti anyagát tárja föl a bibliográfia szerkesztői által készített szakrendben. Itt

kell megemlékeznünk a bibliográfia „szellemi atyjáról”, Zoltán Józsefről, aki sajnos, az első kötetek megjelenésének évében hunyt el, s már nem láthatta a hatalmas munka beteljesülését. Sajnálatos, hogy míg az eddigi hat kötetten mindenütt ott találjuk nevét, mint főszerkesztőét, a hetedik kötetben már hiába keressük, pedig bizonyára az ő terveiben is szerepelt mutató-kötet, s itt is megérdemelte volna a tiszteletadást.

A záró kötet lényegében három fő részre oszlik: a mutatókra, a rövidítésjegyzékekre és a hibajegyzékre.

A kötet szerkesztői — dr. Mentésné dr. Rózsa Ilona, Fancsali Petronella és Hollósi Tiborné — két hatalmas mutatóba sűrítették a hat előző kötet információs anyagát: a névmutatóba, valamint a tárgy- és helynévmutatóba. A mutatók a kötetre (római számmal) és az azon belüli tételszámra (arab számmal) utalnak.

A névmutató a bibliográfiában előforduló összes személyneveket tartalmazza, akár szerzőként, akár címben, vagy annotációban szerepelnek is. A szerzősége utaló tételszámokat álló, a személyekről szóló művek tételszámait pedig dőlt szedéssel közli.

Nagyon szerencsés az azonos nevű szerzők elkülönítése. A szerkesztők erre minden kínálkozó módot megragadtak: a foglalkozás, a születés és a halálozás évszámának közlése (kerek zárójelben), vagy ha már más támpont nem akadt; az év, melyben a szerzők munkája megjelent, ezt ferde zárójel teszi félreérthetelenné.

A névmutató gondot fordít a nevek kiemelésére, egységesítésére és az álnevek közlésére is. Itt-ott utalást is elhelyez az álnévről a valódira, ha az valódi névnek tetszenék; például *Számadó János l. Lyka Károly*. Ezt a típust azonban lehetett volna gyarapítani — még a szignók föloldása nélkül is — például az olyan típusúaknál, mint *Bojtorján*, utalni lehetett volna *Ambrus Zoltánra*. A mutató terjedelmét nem növelte volna meg számottevően, viszont a bibliográfia adatainak összehozása igenis a mutató feladata, s ha Ambrus Zoltán cikke ilyen névaláírással szerepelt a bibliográfiában, érdemes lett volna ezt a többletmunkát is elvégezni, különben a használónak esetleg Gulyás Pál álnévlexikonához kell fordulnia, hogy a mutatót használhassa.

Két ilyen hatalmas mutató esetében (a névmutató 129, a tárgymutató 195 oldalas) az ember nem igen gondol a két betűrendes beosztású mutató egyetlen betűrendbe való egyesítésére. Mégis elgondolkoztató az a tény, hogy például *Österreicher Mojzes* vagy *Pálffy Pálné* nevét hiába keressük a névmutatóban. Pedig a bibliográfiában mind *Österreicher házáról*, mind *Pálffyné palotájáról* található adat. Ez így valóban tárgyi szempontnak tűnik, de a kereső miért ne kereshetné a névmutatóban is, hiszen valódi személyek nevével van szó. (A *Zichy Antal* házáról szóló tétel száma sem derül ki a névmutatóból, míg a *Zerkovitz Imréről* szólóé igen.)

Bárhogyan is magyarázzuk ezeket a tényeket, egy dolog mégis kiviláglik belőlük: a személyneves és a tárgyi szempontokat néha nagyon nehéz szétválasztani (hiszen a névmutatóban dőlten szedett tételszámok is tárgyi vonatkozásokat takarnak). Éppen ennek következtében még ilyen nagy anyag feltárására is elgondolkoztató az egységes betűrend bevezetése, hiszen ilyen módon az előbb említett esetekben legalább utalást találunk volna a betűrend megfelelő helyén: a neveknl.

A tárgy- és a helynévmutató egységes betűrendben adja közre a bibliográfiában előforduló földrajzi fogalmakat, intézményneveket, tárgyszavakat. Itt a teljes címszót egyetlen nyelvtani egységnek fogták föl a szerkesztők, eltekintettek a szóközlőtől, kötőjelektől, s így sorolták azokat betűrendbe. Kissé szokatlan ez a módszer, de nem indokolatlan. Az egy-

szerűsítés kedvéért az intézmények nevéből többnyire elmaradtak az állandóan ismétlődő jelzők: Budapest, Fővárosi, Magyar stb. Így az intézmények egy része összekerült a tárgyszóként is szereplő s vele rokon témával. Így kerülhetett együvé például a *hajók*, *hajózás* címszávaival a *Budapesti Hajós Egylet* és *Magyar Hajósegylet*. Utalásokat természetesen találunk a teljes névre is, esetünkben a Budapesti, illetve a Magyar címszónál.

Szerencsésnek kell tartanunk azt is, hogy a közismert betűszókat címszónak tekintették (mint pl. *IBUSZ*, *HÉV*, *MÁV*, *MTK* stb.), és a tételszámokat ide gyűjtötték, a teljes névalakról pedig csak utaltak a betűszókra. Aligha hinném ugyanis, hogy a keresők többsége tudná, hogy az *IBUSZ* az Idegenforgalmi Beszerzési Utazási és Szállítási Rt. rövidítése (ennél egyébként az utalás is hiányzik).

A szerkesztők a szinonimák okozta buktatókat is utalásokkal igyekeztek kikerülni (pl. *seprőmunkások l. köztisztasági munkások* stb.), ami nem kis gondot okoz, különösen az ilyen hosszú időszakot átfogó bibliográfia esetében.

Nem sikerült azonban az eligazítás az utcanevek, pontosabban az utcanévváltozások dzsungelében. A bibliográfia szerkesztői az előszóban arról tájékoztatnak, hogy minden utcát úgy említene, ahogyan az a bibliográfiában szerepelt. Ha a bibliográfiában a mai neve is megtalálható, úgy azt zárójelben, egyenlőségjel után közlik a régi név után. A mai névről a régre viszont több esetben nem találunk utalást. Aki például a *Kiss József* utcáról keres anyagot, annak tudnia kell, hogy azt régebben *Aggteleki utcának* hívták, mivel a *Kiss József* utcánál csak egyetlen tételszámot talál, de utalást az *Aggteleki* utcára már nem. Ugyanígy félrevezető a IV. kerületi *József Attila* utca, ahol csak egyetlen tételszám szerepel, a többi anyag a régi névnl: *József utca*. Ezt föltétlen hiányosságként kell fölroni, hiszen sokszor nem is sejtetheti az olvasó, hogy névváltozás történt.

Ugyanígy megkérdőjelezhető a mutatónak az a szerkesztési elve, mely szerint az utcákon, tájegységeken belül az egyes házakra, intézményekre vonatkozó irodalmat is felsorolják, de csak azokat a tételeket veszik föl, ahol a ház, intézmény helymegjelöléssel szerepel. A teljes anyagot a saját nevéknél le lehetjük föl. Ez ismét csak félrevezető rendezési elv (a kulcsot már a cédulázás is a szerkesztők kezébe adta), hiszen a kereső megtalálja az utca neve alatt a keresett intézményt, s boldogan fedez föl két-három tételszámot, ezzel be is fejezvé a keresést. Holott az intézmény saját nevénl esetleg háromszor annyit anyagot találhatna. Az V. kerületi *Kossuth Lajos* utca

nevénél találjuk például a *Zrínyi fogadó, kávéház* egyik címszavát két tételszám-mal. A *kávéházak, kávéházi* élet tárgyszómal kilenc tételszámot találunk, ebből egy kivételével mind más, mint az előző kettő. A *szállodák* címszónál található *Zrínyi fogadó* után újabb négy tételszám sorjázik, melyből mindössze egy az ismétlődés, a többi három teljesen különbözik minden előzötől. Nem kívánhatjuk meg senkitől, hogy minden egyes esetben, amikor a mutatót kézbe veszi, újra- meg újra átolvassa a használati utasítást. A mutatónak olyanoknak kell lennie, hogy saját anyagában igazítsa el a keresőt az előző használatára nélkül is.

Sokkal kevésbé lett volna meglepésztő, ha a szerkesztők csak utalásokat helyeznek el az utcák nevénél az illető intézményekről, házakról.

Nagyszerű lelemény viszont a „tárgyszó-bokrok” kialakítása. Ilyen összefoglaló fogalmakat találhatunk: *házak, kávéházak, sírok, szállodák, szobrok, vendéglők* stb. s ezek után betűrendben sorakoznak az e tárgyszavak alá tartozó jelesebb helyek. Ez olyan nagyszerű ötlet, hogy szaporítani is lehetett volna (pl. az iskolák egy helyre gyűjtésével). Ezek egy része egykori (például *Ferenc József utcai állami elemi népiskola*), más részük mai (*József Attila Állami általános fiúgimnázium*) elnevezéssel szerepel. Bármi nehéz is, indokoltnak tűnik ezek egy helyüti szerepeltetése legalább iskola-fokokozatok szerint (pl. alapfokú iskolák, középiskolák). Ismerjük a sokszoros névváltozás okozta nehézségeket, de ezeket éppen egy ilyen méretű csoportképzéssel lehetett volna kiküszöbölni. Ráadásul a mostani csoportosítás miatt elfogadhatatlan betűrendi helyek alakultak ki, mint pl. a H-betűn belül a *VII. kerületi községi polgári fiúiskola* stb.

Néhol viszont az egységesítésre törekvés szült bonyolultabb helyzetet. Az *Izraelita Hitközség, Pest* címszó alatt az *Ipari Leányiskolánál, a Leánygimnáziumnál* és a *Reálgimnáziumnál* egyaránt az az utalás szerepel, hogy lásd *zsidó iskolák*. Ott viszont már nem bontva kapjuk meg az anyagot, hanem öt sorban (az összevonásokat egynek számolva) össze-

sen 24 tételszámot. (..... *siao tanítók, tanítóképzés* alatt 1. még utalást látunk az *Izraelita Tanítóképző Intézetre*, ahol viszont nincs semmi, csak egy utalás a *zsidó iskolák-ra*.)

A tételszámok fölszaporodása néhány más helyen is gondot okoz. Legelső sorban a *sztrájkok, sztrájkmozgalom* címszónál, ahol összesen 224 tételszámot, illetve tételszámcsoporthat találunk. Ebben bizony lehetetlen a keresés. Legalább időrendi bontás jó lett volna, mint a tüntetések, népgyűlések címszónál.

Ugyancsak az időrendi bontás oldhatta volna föl a kiállítások tételszám-tömbjeit a múzeumoknál (Iparművészeti, Szépművészeti stb.), a *Képzőművészeti Társulatnál*, de főképp a *Nemzeti Szalon* tárgyszavánál.

Egy-két szépséghiba is akad — mint például a *Rudas-fürdő* tárgyszóbokrába került a *Rudas László Közgazdasági Technikum* —, de ezek nem csökkenthetik a hatalmas arányú vállalkozás érdemeit.

A mutatók betűtípusa különösen szép, nagyon jól olvasható, szellős. Rendkívül gazdaságos a háromhasábos szedés, ami az olvashatóságát is növeli. Bár általában nem tartom szerencsésnek az oldalszámoknak a lap belső oldalára helyezését (ki kell nyitni a könyvet, hogy látni lehessen), itt mégis jó, mivel a lap külső szélét az előfejnek tartották fenn, ami sokat segít az eligazodásban. A kötet nyomdai kiviteléért minden dicséret megilleti a Zrínyi Nyomdát.

A kötet hátralevő részében találjuk a folyóiratcímek rövidítésjegyzékét, mely egyben a földolgozott periodikák listája is, valamint az általánosan használt rövidítéseket. Mivel az első kötetek 11 évvel ezelőtt láttak napvilágot, talán helyesebb lett volna ezeket a listákat akkor kiadni. Ha várható volt, hogy a későbbi kötetek során új rövidítések is szükségessé válnak, sokszorosításban lehetett volna megjelentetni a jegyzéket, megkímélvén a bibliográfia régebbi használóit egy sereg fejtöréstől.

A kötetet végül az előző hat kötet hibajegyzéke zárja, melyet bizony nem ártana minden könyvtárban bejegyezni az érintett kötetekbe.

Végezetül csak annyit, hogy hatalmas vállalkozás méltó lezárásának lehetünk tanúi, s ismét gratulálunk a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak a bátorságért, amivel belevágott ebbe a munkába, s a gondosságért, amivel végig is vitte. Most, a mutatók megjelenésével tárul csak föl igazán — hála a szerkesztők gondosságának — a hat kötet hatalmas anyaga. (1974., 120 Ft.)

Gyuris György

